

NAUKE ODBRANE ILI VOJNE NAUKE – POLA VEKA BEZ ODGOVORA*

Srđan Blagojević**, Srđan Starčević
Univerzitet odbrane u Beogradu, Vojna akademija
Mihailo Zogović

Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Uprava za odnose sa javnošću

Mada je uobičajeno da se u savremenom svetu različiti problemi rešavaju primenom nauke i naučnih metoda, i mada je očigledno da savremene vojske koriste naučna saznanja ne samo u pogledu razvoja ratne tehnike, nego i prilikom planiranja i izvođenja svojih dejstava, u Republici Srbiji vojne nauke nisu prepoznate u sistemu nauka. Zato se prilikom akreditacije studijskih programa i Vojne akademije, odnosno Univerziteta odbrane (osnovan 2011. godine), pribeglo pripajanju vojnih nauka već konstituisanoj naučnoj oblasti *menadžment i biznis* koja je svrstana u društveno-humanističko obrazovno-naučno polje, a vojna naučna teorija u užu naučnu oblast *vojni menadžment*. Vojni menadžment je dalje inkorporisao sve primarne vojne discipline (taktiku, operatiku, strategiju, rukovođenje i komandovanje i logistiku odbrane), dok je usklađivanje studijskih programa dovelo do porasta broja predmeta koji u nazivu imaju pojam menadžment i potiskivanja primarnih vojnih ili ostalih, za oficirski poziv bitnih društvenih predmeta (npr. filozofije, političkog sistema, ustavnog prava, sociologije rata i vojske, istorije ratne veštine, retorike, međunarodnih odnosa).

Jedan od razloga za ovakvo stanje jeste i preširoko određenje ovih nauka kao nauka odbrane. U radu su kritički sagledani dosadašnji pokušaji da se nauke odbrane ili vojne nauke uvrste u sistem nauka u Srbiji, sa posebnim osvrtom na problem imenovanja tih nauka i određivanja njihovih granica ili linija dodira i susreta sa drugim naukama. Rešavajući postavljenju dilemu – nauke odbrane ili vojne nauke – u korist ovog drugog naziva, autori ističu specifičnosti bitnih činilaca vojnih nauka (predmeta, teorije, jezika i metoda) i neophodnost da se vojne nauke uvrste u postojeću listu naučnih, odnosno stručnih oblasti u društveno-humanističkom obrazovno-naučnom polju.

Ključne reči: *odbrana, rat, nauke odbrane, vojne nauke, činoci vojnih nauka*

Uvod

Iako odbrana predstavlja jednu od osnovnih i najstarijih funkcija države i političkog sistema, nauke odbrane/vojne nauke u Republici Srbiji još uvek nisu prepoznate i svrstane u sistem nauka u okviru obrazovno-naučnih polja. Ovaj problem star je više od

* Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na naučnom projektu Vojne akademije Univerziteta odbrane „Vojska u političkom sistemu Srbije”, koji finansira Ministarstvo odbrane Republike Srbije (broj projekta VA-DH/1/19-21).

** srdjan.blagojevic@mod.gov.rs

četrdeset godina, a učena rasprava o njemu vođena je upravo u časopisu „Vojno delo” (radovi sa simpozijuma koji je organizovan nakon te rasprave umnogome su inspirisali i autore ovih redova). Jedan od verovatnih razloga za trajnost problema bila je činjenica da ni u okviru samog sistema odbrane nije postojao konsenzus o nazivu nauke ili nauka kojima su primarni predmet istraživanja odbrambena funkcija, rat i oružana borba. Tako su se u jednom dužem periodu smenjivali različiti nazivi za jednu te istu oblast, kao što su: vojne nauke, vojna nauka, sistem vojnih nauka, ratna veština, polemistika, nauke o ratu... Iz navedenih naziva nazire se i suština problema koju čine do danas nerešena pitanja: da li je ovde reč o nauci ili veštini,¹ da li je to jedna nauka ili sistem više nauka, da li je to isključivo oblast društveno-humanističkog obrazovno-naučnog polja ili se radi o interdisciplinarnoj oblasti koja je predmet istraživanja i ostalih obrazovno-naučnih polja?

Pojam nauka odbrane/vojnih nauka i njihovo mesto u sistemu nauka

Pomenuti problem naročito je postao izražen u procesu akreditacije studijskih programa i Vojne akademije kao obrazovno-naučne ustanove u periodu 2009–2010. godine i akreditaciji Univerziteta odbrane koja je okončana odlukom Vlade o osnivanju i izdavanjem dozvole za rad, u martu 2011. godine. Da bi se prevazišle razlike u stavovima vojnih naučnih radnika o mogućim odgovorima na pomenuta pitanja i na neki način prikrila nesposobnost

¹ Ovo je vrlo stara dilema vojnih teoretičara. Ponekad, verovatno pod uticajem autoriteta Nikole Makijavelija i njegove knjige „Umetnost ratovanja” prerasta i u pitanje da li je možda reč o umetnosti. U delima vojnih klasika (npr. Žominijevom „Pregledu ratne veštine”) reči nauka i veština koriste se ravnopravno i naizmenično. Mada, to može da ukazuje na prisustvo dileme, čitalac stiže utisak da jedna reč zamenjuje drugu, pre kao sinonim nego kao suprotnost. Sklonost ka shvatanju nauka odbrane/vojne nauke/ratne veštine kao veštine, a ne kao nauke, proisticala je, prvo, iz nemogućnosti da se dođe do apsolutnih istina, čvrstih naučnih zakona (zbog čega i jedan sistematičan, racionalan, naučni duh kakav je bio Žomini mora da prizna da su na pogrešnom uverenju zasnovane teorije koje počivaju na pretpostavci „da je rat pozitivna nauka, čije se sve operacije mogu svesti na tačne proračune.”); drugo, iz složenosti ratne situacije koju ljudski um ne može potpuno da obuhvati (zbog čega velikani vojne misli uvode sreću i slučajnost kao element ratovanja u svoje teorije); treće, iz jakog elementa iracionalnosti koja vodi ka uspehu (logičan, racionalan potez predvidljiv je; iracionalni elementi mogu da vode ka uspehu; ponekad je postupiti iracionalno savršeno racionalno ponašanje u ratu – otuda Žozef de Mestr s pravom kaže da je (skromna) mašta ta koja gubi bitke) i, četvrto, zbog vojnog delovanja na koje utiče niz faktora i koje podrazumeva veliki broj raznovrsnih situacija u kojima vojskovođa i njegovi potčinjeni deluju stvaralački da bi postigli uspeh – pobedu. Međutim, u sva četiri slučaja reč je o poteškoćama sa kojima se susreću i druge društvene nauke. Predmet proučavanja društvenih nauka se menja i razvija, te je nemoguće dati konačne i apsolutne sudove o njemu. Društvene pojave su složenije od prirodnih, predstavljaju interakciju velikog broja individualnih i kolektivnih činioaca, na njih deluju, pored društvenih, i prirodni činioci, a pritom su neponovljive i za čoveka imaju i vrednosno značenje. Ljudi se ne ponašaju savršeno racionalno; iracionalni elementi uvek su prisuti i na njih nauka takođe mora da računa, umesto da insistira na onome što bi Aristotel nazvao „pijanštvom od logike”. Uostalom, nije li Lidel Hart pisao da teritorijalna vojska baca rukavicu logici? I, na kraju, kao što su na primer političke nauke usmerene na oblast stvarnosti i na veštinu političkog delovanja, tako i vojne nauke nisu manje nauke zbog toga što dobar vojskovođa mora imati određene sposobnosti ili iskustvo. Nikolo Makijaveli, *O umeću ratovanja*, Magelan pres, Beograd, 2013 (međutim, u originalu: *Dell'arte della guerra*); Žozef de Mestr, *O dželatlu*, Službeni glasnik, Beograd, 2013, str. 166; Anri de Žomini, *Pregled ratne veštine*, Vojna biblioteka, Vojno delo, Beograd, 1952, str. 25-40; Lidel Hart, *Moderni rat*, Vojna biblioteka, Geca Kon, Beograd, 1937, str. 257; Radoslav Ratković, „Odnos političkih i vojnih nauka”, u zborniku: *Vojna nauka* (priredili: Stevo Ilić, Mihajlo Vučinić), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, str. 260.

da se istaknu posebnosti nauka odbrane/vojnih nauka u odnosu na postojeći sistem nauka pribeglo se jednostavnijem rešenju – njihovom pripajanju već konstituisanoj naučnoj oblasti *menadžment i biznis* koja je svrstana u društveno-humanističko obrazovno-naučno polje. Ovakvo rešenje dovelo je do poražavajuće činjenice da je vojna naučna teorija iz koje je ponikla oblast menadžmenta svrstana u užu naučnu oblast *vojni menadžment*. Vojni menadžment je dalje inkorporisao sve primarne vojne predmete kao što su taktika, operatika, strategija, rukovođenje i komandovanje, logistika odbrane. Studijski programi su neprirodno usklađivani, tako da sadrže zahtevani broj predmeta koji u nazivu imaju pojam *menadžment*, što je rezultiralo uvođenjem predmeta: osnove menadžmenta, bezbednosni menadžment, krizni menadžment, menadžment ljudskih resursa, a naučtrb primarnih vojnih ili ostalih bitnih društvenih predmeta (npr. filozofije, političkog sistema, ustavnog prava, sociologije rata i vojske, istorije ratne veštine, retorike, međunarodnih odnosa).

Grubo svrstavanje primarnih vojnih nauka u oblast vojnog menadžmenta omogućilo je da se u procesu izbora mentora na drugom i trećem nivou studija (ili u ranijem periodu na magistarskim studijama ili pri izradi doktorske disertacije po starom programu), kao i u procesu izbora u zvanja nastavnika i saradnika za mentore i članove komisija za čisto vojne oblasti određuju i ona lica koja su doktorirala na nekoj temi iz oblasti menadžmenta, ali koja nisu imala dodirnih tačaka sa vojnom teorijom i praksom, što po sistem odbrane Republike Srbije može, u konačnom, imati brojne neželjene efekte (iako postoji svest o neophodnosti razvoja i jačanja kapaciteta institucija u Srbiji)².

Navedene činjenice ukazuju na neophodnost da se nauke odbrane/vojne nauke uvrste u postojeću listu naučnih, odnosno stručnih oblasti u adekvatnom obrazovno-naučnom polju. Pokušaji da se to učini u prvim decenijama 21. veka zasnivali su se na težnji da se to učini sa postojećim radnim nazivom nauke odbrane. Može se zaključiti da je do pojave termina *nauka odbrane* pređen izuzetno dug put, a razloge za njegov nastanak možemo tražiti u činjenici da je došlo do ekspanzije sfere rata i ratovanja na brojne druge komponente ljudskih delatnosti.³ To je doprinelo da pojmovi odbrane i sistema odbrane poprime šire razmere po svom obuhvatu, strukturi i funkcijama. Takođe, ne treba izgubiti iz vida i to da je termin nauka odbrane zamenio do tada šire prihvaćen termin ratna veština iz istih razloga zbog kojih je reč rat zamenjena rečju odbrana u nazivu ministarstva nadležnog za pitanja oružanih snaga i rata, među kojima je najznačajniji osuda agresivnog rata i njegovo stavljanje s one strane međunarodnog prava.⁴ Međutim, postoje brojni problemi u vezi sa samim nazivom koji otežavaju prepoznavanje ove naučne oblasti kao zasebne. Kako bismo identifikovali ključne probleme važno je navesti bitne karakteristike odbrane koje se ogledaju u sledećem:

- to je osnovna i nužna potreba za čijim zadovoljenjem teži svako društvo;
- podrazumeva pojavu aktera u odnosu u kojem jedan učesnik svojim delatnostima ugrožava drugog nastojeći da ga ošteti, potčini, neutrališe i/ili eliminiše, odnosno da ga pretvori u žrtvu;
- stvara se potreba i nastojanje da ugroženi izbegne položaj žrtve.

² Živojin Đurić, Miša Stojadinović, „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija”, *Srpska politička misao*, Institut za političke studije, Beograd, br. 4/2018, str. 51.

³ Šire u: Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.

⁴ Martin van Kreveld, *Uspori i propadanje države*, Albatros plus, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012, str. 342-343.

U skladu sa navedenim, funkcija odbrane stara je koliko i samo ljudsko društvo,⁵ a predstavlja primarnu funkciju političkog sistema.⁶ S obzirom na značaj same odbrambene funkcije tokom istorije, a naročito od Prvog svetskog rata, često je čitavo društvo bilo angažovano u izvršenju pojedinih delatnosti odbrane ili u vezi sa odbranom, pa ne čudi što oblast odbrane predstavlja široko rasprostranjeni predmet istraživanja brojnih nauka, kako društveno-humanističkih, tako i prirodno-matematičkih, tehničko-tehnoloških, ali i medicinskih. Zbog interesovanja za odbranu nastajale su brojne naučne discipline raznih nauka kao što su vojna psihologija, vojna istorija, vojna andragogija, sociologija vojske, ratna hirurgija, vojno mašinstvo, vojna geografija i druge. Pokušaj pojedinih vojnih mislilaca da u okviru nauka odbrane, tako široko određenog pojma, mogu prisvojiti naučne discipline drugih nauka i, u sintezi sa svojim primarnim naučnim disciplinama, konstituisati jednu integrisanu nauku odbrane (ili nauku pod nekim drugim nazivom) sa razlogom je nizala brojne neuspehe. Pojedini kritičari ovakvog pristupa zastupali su gledište da nauke odbrane ili vojne nauke ne postoje, nego da se već postojeće nauke koriste i kombinuju radi postizanja vojnih ciljeva.⁷ Kakvi god bili razlozi, posledice nepostojanja jedinstvenog imena za nešto što danas nazivamo nauke odbrane i različita shvatanja o njihovom mestu i ulozi u sistemu nauka uopšte bile su izuzetno negativne, posebno za ostvarivanje čvršće veze između vojne naučne delatnosti i naučne delatnosti u društvu.

U svim tim pokušajima, u raznim fazama razvoja onih nauka koje danas nazivamo nauka odbrane ipak nije bilo teško ustanoviti jednu zakonitost. Ona se ogleda u činjenici da su sve vreme centralno mesto zauzimale tzv. vojne discipline – strategija, operatika i taktika. Ako detaljnije sagledamo suštinu ovih disciplina jasno je da je njihov zajednički imenitelj ono vojno – one izvire iz suštine ratovodstva i zajedno pokrivaju veliki deo teorije i prakse oružane borbe. Pre svega, to su oblasti koje su konstituisane u vojsci i za potrebe vojske i izvršavanja njene osnovne delatnosti (osnovne društvene uloge), a u svom izvornom obliku izučavaju se samo u vojnim obrazovnim institucijama.

Bez posebne namere da vršimo komparaciju brojnih pokušaja da se definišu vojne nauke, iznećemo jedan stav koji smatramo osnovanim za naša dalja razmatranja u prilog težnji preimenovanja nauka odbrane u vojne nauke. Bogdan Šešić, jedan od naših plodotvornijih metodologa pokušao je da bliže odredi vojnu nauku, iznoseći nužnu karakteristiku koju ona mora da sadrži: „vojna nauka mora biti systemska, jer u nju ulazi više nauka, bilo kao samostalne, osnovne i pomoćne nauke, bilo kao specijalizovane vojne nauke (npr. vojna tehnika, vojna psihologija i drugo).”⁸

⁵ Poznata je teza Roberta Karneira da politička evolucija vodi ka smanjivanju broja autonomnih političkih jedinica u svetu, mada on tvrdi da su sukobi između ljudskih zajednica stari verovatno koliko i ljudska vrsta i da su, u najmanju ruku, nastali u dubokom paleolitu., Ipak, ističe da je rat za resurse tokom paleolita bio neuobičajen. Po njegovom mišljenju, rat se vodio iz neekonomskih razloga, na primer, kao vid odmazde za ubistvo ili vradžbine. Robert L. Carneiro, „Politička ekspanzija kao izraz principa eliminacije kroz konkurenciju”, u hrestomatiji: Čedomir Čupić, *Politička antropologija, hrestomatija*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, str. 205-210. O pitanju od kada ljudi ratuju videti: Srđan Starčević, Ilija Kajtez, Goran Vukadinović, „Rat u svetlu Bosijeve filozofije istorije i političke etike”, *Vojno delo*, MC „Obrana”, Beograd, br. 1/2017, str. 232-259.

⁶ Srđan Starčević, Srđan Blagojević, „Kreveldov spor sa Klauzevicem – da li je smisao rata politički?”, *Srpska politička misao*, Institut za političke studije, Beograd, br. 2/2017, str. 117-134.

⁷ Peter Lodewyckx, „Defence sciences: do they exist?”, *Vojno delo*, MC „Obrana”, Beograd, br. 2/2011, str. 77.

⁸ Bogdan Šešić, „O čemu govori vojna nauka”, u zborniku: *Vojna nauka* (priredili: Stevo Ilić, Mihajlo Vučinić), nav. delo, str. 82. i 84.

Navedene karakteristike odbrane i ovaj Šešićev stav možda su i ključni za pravilno definisanje nauka odbrane iz više razloga. Prvo, odbrana podrazumeva organizovanu kontraakciju u smislu osujećivanja, sprečavanja i umanjenja efekata napada koji predstavlja društvenu akciju na rušenju države. Svaki oblik organizacije vlasti, u osnovi svog postojanja, pretpostavlja određenu funkciju odbrane koja znači njegovu sposobnost da se suprotstavi raznim oblicima ugrožavanja njegovih osnovnih vrednosti. Upravo ta funkcija odbrane podrazumeva veliki broj raznovrsnih i raznorodnih potfunkcija koje unutar nje funkcionišu. Dakle, predmet proučavanja nauka odbrane je veoma širok i raznovrstan i ne postoji mogućnost da jedna nauka obuhvati čitav predmet interesovanja funkcije odbrane.

Drugo, Šešić je u pravu kada insistira na sistemskoj karakteristici. Delovanje svih potfunkcija unutar jedinstvene funkcije odbrane usmereno je ka ostvarivanju zajedničkih odbrambenih ciljeva. Odbrambeni ciljevi (eng. Defence ends) predstavljaju rezultate koji se zahtevaju od sistema odbrane u podršci ostvarivanju nacionalnih interesa i ciljeva u miru, za vreme krize i rata. To nužno upućuje na zaključak da potfunkcije među sobom razvijaju jake odnose i veze, a time i međuzavisnost bez koje je nemoguće ostvariti zajednički cilj/ciljeve. Isto važi i za nauke koje pripadaju sistemu vojnih nauka, a čiji je predmet proučavanja u direktnoj ili indirektnoj vezi sa određenim potfunkcijama sistema odbrane.

Na osnovu svega navedenog predlažemo sledeću radnu definiciju nauka odbrane : „Nauke odbrane predstavljaju skup sistemskih nauka, međusobno višestruko povezanih, međuzavisnih i usmerenih na proučavanje funkcije odbrane kao bitne državne funkcije.” Izlažemo je kritici i izražavamo spremnost da je u zajedničkoj raspravi dopunimo i unapredimo.

Ono što predstavlja poseban problem u konstituisanju nauka odbrane i njihovom uvrštavanju u sistem nauka jeste priznavanje njenih činilaca kao specifičnih, zasebnih i različitih u odnosu na druge već postojeće konstituisane nauke. Upravo je to ključni razlog što sa neadekvatnim shvatanjem njenih činilaca i pod nazivom nauka odbrane nije moguće svrstati ih na listu naučnih oblasti.

U skladu s tim predlažemo da se prihvati naziv vojne nauke, čime se daje značaj vojnom segmentu predmeta istraživanja, koji je sam po sebi dovoljno zaseban, specifičan i različit od svih drugih sfera društvenog života, pa i poznatih naučnih i stručnih oblasti. Zanimljivo je da su upravo ovaj naziv – vojne nauke (u množini) – na Simpozijumu o vojnoj nauci (1971) i u svojevrsnoj polemici koja je vođena u časopisu „Vojno delo” krajem šezdesetih godina prošlog veka zastupali Radomir Lukić i Radoslav Ratković.⁹ Naziv vojna nauka (u jednini) na istom simpozijumu koristio je, pored ostalih učesnika, Vuko Pavićević,¹⁰ a u novije vreme Radoslav Gaćinović.¹¹ Naučnu oblast vojnih nauka činile bi njene primarne discipline: taktika, operatika, strategija, rukovođenje i komandovanje, vojna logistika i metodologija vojnih nauka.

⁹ Radomir Lukić, „Vojne discipline – nauke i veštine”, u zborniku: *Vojna nauka* (priredili: Stevo Ilić, Mihajlo Vučinić), nav. delo, str. 68-75. i Radoslav Ratković, „Odnos političkih i vojnih nauka”, nav. delo, str. 255-261.

¹⁰ Vuko Pavićević, „Epistemološki status vojnih znanja”, u: *Vojna nauka* (priredili: Ilić Stevo, Vučinić Mihajlo), nav. delo, str. 86-90

¹¹ Radoslav Gaćinović, „Društvena suština rata”, *Politička revija*, Institut za političke studije, Beograd, br. 4/2009, str. 82.

Činioci vojnih nauka

Specifičnosti bitnih činilaca vojnih nauka svakako su predmet, teorija, jezik i metod.

Predmet vojnih nauka

O predmetu vojnih nauka postoje različita shvatanja teoretičara. „Jedni smatraju da je to rat, drugi – problemi u području vojne delatnosti, treći – oružana borba, četvrti – oružani sukob.“¹² Ako se detaljnije sagledaju ovi pristupi nije teško uočiti da među njima postoje značajne razlike. Kao kompleksna društvena pojava rat je predmet interesovanja brojnih nauka i naučnih disciplina, a ne samo onih nauka čiji rezultati doprinose neposrednim pripremama za vođenje oružane borbe, odnosno razrešavaju probleme pripreme i vođenja oružanih sukoba. U tom smislu prevazilazi okvire sistema vojnih nauka. S druge strane, nešto što se naziva problemima u području vojne delatnosti ne može predstavljati jedinstven objekt proučavanja, niti je kao takav terminološki precizno određen. To bi onda podrazumevalo da sve nauke koje postoje u društvu pripadaju korpusu vojnih nauka (odnosno nauka odbrane), jer se njihova saznanja koriste za rešavanje problema u području vojne delatnosti. Oružana borba jeste uži pojam od rata, a time i predmet interesovanja vojne organizacije i vojske u celini. Međutim, oružana borba koja je na najvišem stepenu opštosti predmet interesovanja strategije i politike, ne mora nužno biti i predmet taktike i operatike. Sve to ukazuje na činjenicu da su potrebni izuzetni napori da se identifikuje jedinstveni predmet preširoko imenovanih nauka odbrane. Ipak, kako kaže Vuko Pavićević, „postoji specifični objekat koji ne ispituju druge nauke osim vojnih... i taj objekat se manifestuje kao suma relacija, a time i zakonitosti. A postojanje, istraživanje i iskazivanje takvih odnosa (u formi takozvanih indikativnih sudova) jeste ono što neko znanje čini naukom.“¹³

Raspravljajući o predmetu vojnih nauka (danas nauka odbrane) Željko Fuks smatra da se o „jedinstvenom predmetu može govoriti samo u sklopu opštih vojnih nauka – strategije, operatike i taktike; to bi bio onaj skup materijalnih i duhovnih pojava oružane borbe, koji bi se proučavao u interesu spoznaje specifične prirode rata. Svi ostali elementi sistema, uključujući i vojnu istoriju i vojnu geografiju delovi su širih matičnih nauka, čiji se predmeti protežu i van pojava i objektivnih procesa specifičnih za rat, a što se tiče metoda, često se duboko razlikuju od vojnih nauka.“¹⁴

Uvažavajući navedeni stav autora, a posebno činjenicu da se posebne nauke koje su do sada svrstavane u sistem nauka odbrane razvijaju u okviru predmeta svojih matičnih oblasti, predlažemo da se predmet vojnih nauka ograniči na skup materijalnih i duhovnih pojava oružane borbe koji se proučavaju u interesu spoznaje specifične prirode rata, sa ciljem ostvarivanja funkcije odbrane i bezbednosti države, kao primarnog državnog i političkog cilja. Ovako shvaćen predmet moguće je istraživati primarnim vojnim naučnim disciplinama kakve su taktika, operatika, strategija, rukovođenje i komandovanje, vojna logistika i metodologija vojnih nauka.

¹² Momčilo Sakan, *Vojne nauke*, Vojna akademija, Beograd, 2003, str. 72.

¹³ Vuko Pavićević, „Epistemološki status vojnih znanja“, nav. delo, str. 87.

¹⁴ Željko Fuks, „O sistemu vojnih nauka“, u: *Vojna nauka* (priredili: Stevo Ilić, Mihajlo Vučinić), nav. delo, str. 232-234. Šire u: Jan Marček, Mitar Kovač, „Sistem nauka odbrane i njihovo mesto u sistemu nauka u društvu“, u zborniku: *Nauke odbrane*, Vojna akademija, Beograd, 2011, str. 21-47.

Ono što je zajednički predmet interesovanja sa drugim naučnim oblastima je širi aspekt ostvarivanja odbrambene funkcije društva iz domena određene predmetne oblasti. Ovakav stav potkrepljujemo činjenicom da na razvoj istorije, kao matične nauke, može uticati i razvoj vojne istorije kao primenjene nauke. Istraživanjem nekog konkretnog rata ne istražuju se samo taktički i strategijski postupci sukobljenih vojski, već sa čini osvrt i na društveno-političke prilike koje su dovele do rata, na motive, interese i ciljeve, delatnosti i aktivnosti i metode preduzimate u ratu (aktivan, pasivan, oružani, neoružani otpor i slično), kao i efekte rata po čitave države i društvo u celini. Time se stiče šira slika o jednom istorijskom periodu i ujedno doprinosi, kako razvoju matične nauke istorije, tako i razvoju odbrane kao važne društvene funkcije. U navedenom slučaju vojna istorija, kao naučna disciplina istorije ima zajednički predmet istraživanja sa vojnim naukama, ali će primenjivati različite metode u ostvarivanju naučnih rezultata, pa se time ne mogu svrstati u jedinstven naučni sistem.

Dakle, boj, bitku, operaciju i oružanu borbu u celini, nijedna druga nauka ne izučava sa stanovišta metoda i načina njihovog (iz)vođenja i priprema za njihovo (iz)vođenje. To je predmet vojnih nauka.

Teorija vojnih nauka

Značaj postojanja i razvoja teorije za uspeh u ratu uočio je još Sun Cu pre više od dva i po milenijuma, kada je uspeh ratovanja doveo u direktnu vezu sa postojanjem dosledne teorije strategije i taktike, ali i postojanjem praktičnih doktrina obaveštajnih službi i organa, planiranja, zapovedanja, ali i praktičnih uputstava za obavljanje operativnih i administrativnih poslova.¹⁵ Od vremena Sun Cua (6. vek p.n.e.) teorija vojnih nauka prošla je kroz pionirsko razdoblje (Sun Cu, Ksenofont, Vegecije, Makijaveli, Moris de Saks, Henri Lojd...), klasično razdoblje (Žomini, Klauzevic, Kolmar fon der Golc, Moltke, Šliften, Di Pik, Foš, Duet, Lidel Hart...)¹⁶ i savremeno doba (Brodije, Sokolovski, Galo, Sibrovski, Arkila...).¹⁷ Takođe, od druge polovine 19. veka teorija vojnih nauka razvijala se i u Srbiji (Miloš Vasić, Jovan Dragašević, Živojin Mišić, Petar Mišić, Todor Pavlović i drugi).

Ovde govorimo prevashodno o teoriji onih nauka koje su još ranije svrstane u korpus vojnih nauka, jer se radi o saznanjima sa jednog područja društvene stvarnosti. Za potrebe ovog rada poći ćemo od naše radne definicije teorije vojnih nauka koju izlažemo naučnoj i stručnoj kritici: *Naučna teorija predstavlja bitan činilac sistema vojnih nauka, pomoću kojeg se, na osnovu proverenih naučnih saznanja, principa, zakona, hipoteza, stavova, sudova i zaključaka opisuju, objašnjavaju, klasifikuju i predviđaju pojave i procesi značajni za odbranu.* Ona je rezultat složene misaone i praktične delatnosti stručnjaka i naučnih radnika sa područja odbrane. Ujedno služi za saznavanje bitnih činilaca predmetne stvarnosti, ali i za proveru saznanog u praksi. Može imati funkciju metateorije, ali i funkciju primenjene naučne teorije.

¹⁵ Sun Cu, *Umijeće ratovanja*, Globus, Zagreb, 1982, str 57-58.

¹⁶ Edvard Erl, *Tvorci moderne strategije*, Vojna biblioteka, Vojno delo, Beograd, 1952.

¹⁷ Pol Virilio, *Kritični prostor*, Gradac, Čačak-Beograd, 2011, str. 93; Aleksandar Dugin, Leonid Savin, *Mrežni ratovi*, Avala pres, Beograd, 2018, str. 7-11. i 75.

Međutim, nije bilo lako teoriju vojnih nauka precizno odvojiti od naučne teorije uopšte, jer su i doprinosi iz drugih predmetnih oblasti bili značajni za razvoj vojnih teorija i obratno. Pod teorijom vojnih nauka ovde podrazumevamo sva ona saznanja koja su iznedrena u oružanim sukobima, a zatim zabeležena, prikupljena i sistematizovana, a služe za unapređenje praktikovanja vojne delatnosti, odnosno delatnosti odbrane. Takođe, izgradnji teorije vojnih nauka doprinele su i teorije raznih naučnih disciplina drugih nauka koje su rezultatima svojih istraživanja doprinosile razvoju funkcije odbrane i vojske kao njenog bitnog činioca.

Unutar sistema vojnih nauka može se govoriti o opštoj naučnoj teoriji koja se odnosi na jedinstveno predmetno područje, na posebne teorije koje se odnose na posebne nauke unutar korpusa i pojedinačne teorije koje se odnose na pojedine naučne discipline. Prema nivoima saznanja koje pružaju, naučne teorije mogu se klasifikovati na deskriptivne naučne teorije, klasifikatorske, objašnjavajuće i predviđajuće. Za razvoj vojne teorije i prakse sve navedene teorije imaju izuzetan značaj, a posebno mesto i ulogu imaju predviđajuće teorije.

Jezik vojnih nauka

Svaka nauka saopštava svoja znanja na specifičan način, koristeći vlastiti naučni jezik koji predstavlja jedan pojavni oblik funkcionalno-stilski raslojenog standardnog jezika.

Jezik vojnih nauka razvijao se uporedo sa vojnom praksom i nužno je povezan sa napretkom teorije vojnih nauka. Promene u obimu i strukturi oružanih snaga, obliku i sadržaju borbenih dejstava i obezbeđenju borbenih dejstava, napredak i raznovrsnost ratne tehnike, s jedne strane, i potreba da se znanja u vezi sa pripremama vojske za vođenje oružane borbe i njeno vođenje sistematizuju i unaprede uslovili su da razvoj jezika vojnih nauka bude dinamičan.

Vojne nauke nesumnjivo imaju razvijen vlastiti naučni jezik, koji karakteriše normativnost, upotreba specifičnih termina koje druge nauke ne koriste ili su ih preuzele iz vojnih nauka/ratne veštine/nauka odbrane (npr. vojište, borbeni raspored, borbeni razbroj, operacijska osnovica, unutrašnji operacijski pravac, mostobran, desant, gonjenje, diverzija, živa sila...), česta upotreba specifičnih znakova, simbola i skraćenica, zatim jezgrovitost i jasnoća. Po stilu, jezik vojnih nauka blizak je jeziku pravnih nauka.

Metod vojnih nauka

Najveći problem u konstituisanju nauka odbrane u široko shvaćenom sistemu, prema našem mišljenju, predstavljalo je uvođenje posebnog metoda nauka odbrane. Ako uzmeo u obzir da ključni razlog za to predstavlja činjenica da je primarni predmet istraživanja nauka odbrane rat i oružana borba „to se sa razlogom postavlja pitanje: kojim se metodama može naučno saznavati tako složeno područje stvarnosti kao što je oružana borba; koji je istraživački postupak pouzdan u saznanju složenih procesa oružane borbe?“¹⁸

¹⁸ Novak Milošević, *Metod i metodologija ratne veštine*, Centar visokih vojnih škola, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 1990, str. 2.

U istraživanju ovako složenog problema jednaku važnost imaju, kako društvene, tako i prirodne, tehničke, medicinske nauke i naučne discipline. Za sve njih, u smislu metoda, vrlo je teško naći zajednički imenitelj. To je, možda, i ključni razlog zbog kojeg je neophodno prihvatiti naziv vojne nauke i sa takvim nazivom uvrstiti ih u sistem nauka u društvu. Uže shvaćene vojne nauke, sa već ranije navedenim naučnim disciplinama sasvim sigurno imaju razvijen sopstveni metod – metod vojnih nauka. U ovaj složeni sistem metodoloških pravila, koja regulišu i usmeravaju proces istraživanja konkretnog predmeta vojnih nauka, mogu se svrstati najopštiji konstitutivni principi naučnog saznanja, pravila analize, provere saznanja i konkretna tehnička uputstva na osnovu kojih se dolazi do naučnog saznanja. Metod vojnih nauka podrazumeva primenu svih osnovnih metoda naučnog saznanja i mišljenja, sa težištem na strukturalno-funkcionalnoj i kauzalnoj analizi, primenu svih poznatih osnovnih metoda naučnog istraživanja sa težištem na hipotetičko-deduktivnoj metodi, analitičko-deduktivnoj metodi i metodi modelovanja, kao i primeni široke liste metoda za prikupljanje podataka – od metoda ispitivanja i posmatranja, do operativnih metoda za prikupljanje podataka.

Klasifikacija vojnih nauka

Nužno se nameće zaključak da je veoma teško utvrditi jedinstven kriterijum za klasifikaciju nauka za koje se do sada smatralo da pripadaju sistemu nauka odbrane. Za valjanu klasifikaciju bilo je potrebno primeniti višekriterijumsku analizu. U dosadašnjoj praksi istraživanja odbrane bilo je brojnih pokušaja da se izvrši klasifikacija nauka odbrane, vojnih nauka, odnosno ratne veštine.

Naj pogrešnije su one koje su klasifikovale nauke na ortodoksne, inherentne i koherentne. Jednostavan razlog za to je činjenica da nijedna nauka ne može biti ortodoksna, odnosno pravoverna. Pojam ortodoksnog upućuje na veru i verovanje, na dogmu koja se ne proverava, već je prihvaćena kao pravi i jedini ispravan put. Međutim, „...u disciplinama kao što su naše naučno znanje kreće se nesigurnim korakom i posrće pod udarcima rasprava i sumnji“, kako to tvrdi Klod Levi Stros.¹⁹ Nauka počiva na kritici i samokritici, ona uvek iznova preispituje svoja saznanja.²⁰ Američki sociolog Robert Merton govorio je da je nauka organizovani skepticizam. „Između svih društvenih institucija nauka je jedina koja metodički sumnja u sve, pa i u razumnost tih institucija.“²¹ Nauka je nužno razvojna i uvek se bazira na hipotetičkoj pretpostavci da neko naučno saznanje u nekom momentu može prestati da važi kao aksiom, da će ga na tom mestu zameniti neko novo naučno saznanje. To je, uostalom, poznato i klasicima vojne misli: „Ako je kritika krvotok nauke, onda ona od svog oružja iz naše misaone oružarnice daje najveće mogućnosti u izučavanju rata.“²² Takođe, nijedna nauka ne može biti inherentna, već je svaka nužno koherentna. Pojam inherentan označava niži stepen autonomije u odnosu na nekoga i nešto, pa je tako nezamislivo govoriti o nekoj nauci kao inherentnoj. To bi, vojnički rečeno, značilo da postoje nauke sa „višim i nižim činom“.

¹⁹ Klod Levi-Stros, *Mitologije, tom 1. Presno i pečeno*, Prosveta, BIGZ, Beograd, 1980, str. 10.

²⁰ „Studenti lako steknu utisak da je u nauci sve jasno i rešeno – najpogrešniji utisak što se može steći o nauci.“ Đuro Šušnjić, *Kritika sociološke metode*, Gradina, Niš, 1973, str. 11.

²¹ Đuro Šušnjić, *Otpori kritičkom mišljenju*, Čigoja štampa, Beograd, 1995, str. 61.

²² John Frederick Charles Fuller, *The Foundations of the Science of War*, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1993, str. 47.

Smatramo da ipak, prema kriterijumu opštosti, možemo govoriti o opštim i posebnim vojnim naukama, a prema kriterijumu odnosa sa predmetom – funkcijom odbrane o osnovnim (izvornim) naukama (kakve su strategija, operatika, taktika, rukovođenje i komandovanje, vojna logistika i metodologija vojnih nauka) i pomoćnim ili primenjenim naukama koje pripadaju korpusu nekih drugih osnovnih nauka (kakve su vojna psihologija, vojna sociologija, vojna andragogija, vojna istorija, vojno mašinstvo i druge...), čiji je predmet istraživanja prilagođen ostvarivanju ciljeva odbrane i njih ne razmatramo za uže naučne oblasti u sistemu vojnih nauka.

Zaključak

Kultura kao čovekova druga priroda ili svet koji on stvara zasnovan je na sistemu razlika. Ljudski poredak je poredak razlika, u kojem svaki pojam i svaka pojava imaju svoje mesto i svoje značenje. Da bi poredak dobro funkcionisao neophodno je da pojmovi i pojave takođe budu u odgovarajućem redu i skladu. Konfucijanska je mudrost da stvari treba nazivati pravim imenom. Odabir pravih/odgovarajućih reči može da deluje kao preterana pedantnost, ali je on, u stvari, neophodnost. Nauke odbrane, opterećene značenjem pojma odbrana, širile su se preko mere do zahteva da pojedine discipline drugih nauka uvrste u svoj korpus. Budući da je svaki dosadašnji pokušaj sistematizacije nauka odbrane ili vojnih nauka imao jednu zajedničku odliku – priznavanje prvenstva takozvanim vojnim disciplinama – bilo je dovoljno načiniti jedan smeo korak i rešiti postavljenu dilemu (nauke odbrane ili vojne nauke?) u korist naziva vojne nauke, naročito kada se ima u vidu da bitni činoci vojnih nauka imaju svoj profil.

Boj, bitku ili operaciju i oružanu borbu u celini nijedna druga nauka ne izučava sa staništa metoda i načina njihovog (iz)vođenja i priprema za (iz)vođenje. Razvijenost vlastite teorije (a sa njim i specifičnog jezika) verovatno je najmanje sporna, pošto je ona bila inspiracija i za neke druge nauke. Metod vojnih nauka predstavljen je kao složeni sistem metodoloških pravila koja regulišu i usmeravaju proces istraživanja konkretnog predmeta vojnih nauka u koji se mogu svrstati najopštiji konstitutivni principi naučnog saznanja, pravila analize, provere saznanja i konkretna tehnička uputstva na osnovu kojih se dolazi do naučnog saznanja. Metod vojnih nauka podrazumeva primenu svih osnovnih metoda naučnog saznanja i mišljenja, sa težištem na strukturalno-funkcionalnoj i kauzalnoj analizi, primenu svih poznatih osnovnih metoda naučnog istraživanja sa težištem na hipotetičko-deduktivnoj metodi, analitičko-deduktivnoj metodi i metodi modelovanja, kao i primeni široke liste metoda za prikupljanje podataka, od metoda ispitivanja i posmatranja, do operativnih metoda za prikupljanje podataka.

Svaki ljudski izbor i svako ljudsko (ne)delovanje pruža određene prednosti, ali uz odgovarajuću cenu koja nije ništa drugo do prihvatanje pratećih štetnih posledica. Ako ništa drugo, smatramo da ovo pitanje zahteva novo promišljanje.

Literatura

- [1] Makijaveli Nikolo, *O umeću ratovanja*, Magelan pres, Beograd, 2013.
- [2] Mestr Žozef de, *O dželatatu*, Službeni glasnik, Beograd, 2013.
- [3] Жомини Анри, *Преглед ратне вештине*, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952.

- [4] Харт Лидел, *Модерни рат*, Војна библиотека, Геца Кон, Београд, 1937.
- [5] Ratković Radoslav, „Odnos političkih i vojnih nauka“, у зборнику: *Војна наука* (priredili: Ilić Stevo, Vučinić Mihajlo), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, стр. 255-261.
- [6] Ђурић Живојин, Стојадиновић Миша, „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2018, стр. 41-57.
- [7] Kreveld Martin van, *Transformacija rata*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2010.
- [8] Kreveld Martin van, *Uspori i propadanje države*, Albatros plus, Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012.
- [9] Carneiro Robelt L., „Politička ekspanzija kao izraz principa eliminacije kroz konkurenciju“, у: Ћипић Ћедомир, *Politička antropologija, hrestomatija*, Fakultet političkih nauka, Ћigoja štampa, Beograd, стр. 205-210.
- [10] Старчевић Срђан, Кајтез Илија, Вукадиновић Горан, „Рат у светлу Босијеове филозофије историје и политичке етике“, *Војно дело*, МЦ „Одбрана“, Београд, бр. 1/2017, стр. 232-259.
- [11] Старчевић Срђан, Благојевић Срђан, „Кревелдов спор са Клаузевицем – да ли је смисао рата политички?“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 2/2017, стр. 117-134.
- [12] Lodewyckx Peter, „Defence sciences: do they exist?“, *Војно дело*, МЦ „Одбрана“, Београд, бр. 2/2011, стр. 73-77.
- [13] Šešić Bogdan, „О чему говори војна наука“, у зборнику: *Војна наука* (priredili: Ilić Stevo, Vučinić Mihajlo), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, стр. 80-85.
- [14] Lukić Radomir, „Војне discipline – науке и вештине“, у зборнику: *Војна наука* (priredili: Ilić Stevo, Vučinić Mihajlo), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, стр. 68-75.
- [15] Pavićević Vuko, „Epistemološki status vojnih znanja“, у зборнику: *Војна наука* (priredili: Ilić Stevo, Vučinić Mihajlo), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, стр. 86-90.
- [16] Гађиновић Радослав, „Друштвена суштина рата“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2009, стр. 81-100.
- [17] Сакан Момчило, *Војне науке*, Војна академија, Београд, 2003.
- [18] Fuks Željko, „О систему војних наука“, у зборнику: *Војна наука* (priredili: Ilić Stevo, Vučinić Mihajlo), Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1971, стр. 232-234.
- [19] Марчек Јан, Ковач Митар, „Систем наука одбране и њихово место у систему наука у друштву“, у зборнику: *Науке одбране*, Војна академија, Београд, 2011, стр. 21-47.
- [20] Sun Cu, *Umijeće ratovanja*, Globus, Zagreb, 1982.
- [21] Ерл Едвард, *Творци модерне стратегије*, Војна библиотека, Војно дело, Београд, 1952.
- [22] Virilio Pol, *Kritični prostor*, Gradac, Čačak–Beograd, 2011.
- [23] Дугин Александар, Савин Леонид, *Мрежни ратови*, Авала прес, Београд, 2018.
- [24] Milošević Novak, Metod i metodologija ratne veštine, Centar visokih vojnih škola, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 1990.
- [25] Levi-Stros Klod, *Mitologike, tom 1. Presno i pečeno*, Prosveta, BIGZ, Beograd, 1980
- [26] Šušnjić Đuro, *Kritika sociološke metode*, Gradina, Niš, 1973.
- [27] Šušnjić Đuro, *Otpori kritičkom mišljenju*, Ћigoja štampa, Beograd, 1995.
- [28] Fuller John Frederick Charles, *The Foundations of the Science of War*, U.S. Army Command and General Staff College Press, Fort Leavenworth, Kansas, 1993.